

Сон ("У всякого своя доля...")

Тарас Шевченко

Комедія

Дух истини, его же мир не может прияти,
яко не видит его, ниже знает его.

Иоанна глава 14, стих 17

У всякого своя доля

І свій шлях широкий:

Той мурує, той руйнує,

Той неситим оком

За край світа зазирає,

Чи нема країни,

Щоб загарбать і з собою

Взять у домовину.

Той тузами обирає

Свата в його хаті,

А той нишком у куточку

Гострить ніж на брата.

А той, тихий та тверезий,

Богобоязливий,

Як кішечка, підкрадеться,

Вижде нещасливий

У тебе час та й запустить

Пазурі в печінки,

І не благай: не вимолять

Ні діти, ні жінка.

А той, щедрий та розкошний,

Все храми мурує;

Та отечество так любить,

Так за ним бідкує,

Так із його, сердешного,

Кров, як воду, точить!..

А братія мовчить собі,

Витріщивши очі!

Як ягнята; "Нехай,— каже,

Може, так і треба".

Так і треба! бо немає

Господа на небі!

А ви в ярмі падаєте

Та якогось раю

На тім світі благаєте-

Немає! немає!

Шкода й праці. Схаменіться:

Усі на сім світі —
І царята і старчата — Адамові діти.
І той... і той... а що ж то я-!
Ось що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень.
А вам нудно! жалкуєте!
Єй-богу, не чую,
І не кричть! Я свою п'ю,
А не кров людськую!
Отак, ідучи попідтинню
З бенкету п'яний уночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кричать
І жінка не лає,
Тихо, як у раї,
Усюди божа благодать —
І в серці, і в хаті.
Отож я ліг спати.
А вже підпилий як засне,
То хоч коти гармати,
І усом не моргне.
Та й сон же, сон, напричуд дивний,
Мені приснився —
Найтверезіший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива.
Та чорта з два!
Дивлюся: так буцім сова
Летить лугами, берегами, та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками.
А я за нею, та за нею,
Лечу й прощаюся з землею:
"Прощай, світе, прощай, земле,
Неприятний краю,
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово,
Я до тебе літатиму

З хмари на розмову.
На розмову тихо-сумну,
На раду з тобою;
Опівночі падатиму
Рясною росою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане;
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово небого,
Годуй діток; жива правда
У господи бога!"
Летим. Дивлюся, аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!
Ніхто його не додбає
І не розруйнує...
І все то те... Душе моя,
Чого ти сумуєш-
Душе моя убогая,
Чого марне плачеш,
Чого тобі шкода— хіба ти не бачиш,
Хіба ти не чуєш людського плачу-
То глянь, подивися; а я полечу
Високо, високо за синії хмари;

Немає там власті, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обути
Княжат недорослих; а он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! в військо оддають!
Бо його, бач, трохи! а онде під тином
Опухла дитина, голоднее мре,
А мати пшеницю на панщині жне.
А он бачиш— очі! очі!
Нащо ви здалися,
Чом ви змалку не висохли,
Слізьми не злилися-
То покритка, попідтинню
З байстрам шкандибає,
Батько й мати одцурались,
Й чужі не приймають!
Старці навіть цураються!!
А панич не знає,
З двадцятю, недоліток,
Душі пропиває!
Чи бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе-
Може, й бачить, та помага,
Як і оті гори
Предковічні, що політі
Кровію людською!..
Душе моя убогая!
Лишенько з тобою.
Уп'ємося отрутою,
В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до бога:
Його розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати--
Лети ж, моя думо, моя люта муко,
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство — ти з ними росла,
Ти з ними кохалась, їх тяжкії руки
Тебе повивали. Бери ж їх, лети

Та по всьому небу орду розпусти.
Нехай чорніє, червоніє,
Полум'ям повіє,
Нехай знову рига змії,
Трупом землю криє.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю
Та тим часом пошукаю
На край світа раю.
І знов лечу понад землею,
І знов прощаюся я з нею.
Тяжко матір покидати
У безверхій хаті.
А ще гірше дивитися
На сльози та лати.
Лечу, лечу, а вітер віє,
Передо мною сніг біліє,
Кругам бори та болота,
Туман, туман і пустота.
Людей не чуть, не знать і сліду
Людської страшної ноги.
І вороги й не вороги,
Прощайте, в гості не приїду!
Упивайтесь, бенкетуйте —
Я вже не почую,
Один собі навік-віки
В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще є країна,
Не полита сльозьми, кров'ю,
То я одпочину.
Одпочину... аж слухаю —
Загули кайдани
Під землею... Подивлюся...
О, люде поганий!
Де ти взявся— що ти робиш-
Чого ти шукаєш
Під землею— Ні, вже, мабуть,
Я не заховуюсь і на небі!..
За що ж кара,
За що мені муки-
Кому я що заподіяв!
Чиї тяжкі руки

В тілі душу закували,
Серце заглипили і галичі силу —
Думи розпустили--
За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!
І коли я спокутую,
Коли діжду краю,
Не бачу й не знаю!!
Заворушилася пустиня.
Мов із тісної домовини
На той остатній страшний суд
Мертвці за правдою встають.
То не вмерлі, не убиті,
Не суда просити!
Ні, то люди, живі люди,
В кайдани залиті.
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому!.. То каторжні.
А за що— ті знає...
Вседержитель... а може, ще
Й він не добачає.
Онде злодій штемпований
Кайдани волочить;
Он розбойник катований
Зубами скрегоче,
Недобитка товариша
Зарізати хоче!
А меж ними, запеклими,
В кайдани убраний
Цар всесвітній! цар волі, цар,
Штепом увінчаний!
В муці, в каторзі не просить,
Не плаче, не стогне!
Раз добром нагріте серце
Вік не прохолоне!
А де ж твої думи, рожеві квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти,
Кому ти їх, друже, кому передав-
Чи, може, навіки в серці поховав-
О, не ховай, брате! розсип їх, розкидай!
Зійдуть, і ростимуть, і у люди вийдуть!
Чи ще митарство— чи вже буде-

Буде, буде, бо холодно,
Мороз розум будить.
І знов лечу.
Земля чорніє,
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюся: хати над шляхами
Та городі: з стома церквами,
А в городах, мов журавлі,
Замуштрували москалі;
Нагодовані, обуті
І кайданачи окуті,
Муштруються... Далі гляну:
У долині, мов у ямі,
На багнищі город мріє;
Над ним хмарою чорніє
Туман тяжкий... Долітаю —
То город безкрай.
Чи то турецький,
Чи то німецький,
А може, те, що й московський.
Церкви, та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісінької хати.
Смеркалося... огонь огнем
Кругом запалало,
Аж злякався я... "Ура! ура!
Ура!" — закричали.
"Цу-цу, дурні! схаменіться!
Чого се ви раді!
Що горите-" — "Экой хохол!
Не знает параду.
У нас парад! сам изволит
Сегодня гуляти!"
"Та де ж вона, тая цяця-"
"Бон видишь — палаты".
Штовхаюсь я; аж землячок,
Спасибі, признався,
З циновими ґудзиками:
"Де ты здесь узялся-"
"З України". — "Так як же ты
Й говорыть не вмиєш
По-здешему-" —
"Ба ні,— кажу,Говорить умію.

Та не хочу".— "Экой чудака!
Я всі входи знаю,
Я тут служу; коли хочеш,
В дворец попитаюсь
Ввести тебе. Тільки, знаєш,
Ми, брат, просвищенні,
Не поскупись полтинкою..."
Цур тобі, мерзенний
Каламарю... І зробився
Я знову незримий
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!!
Так от де рай! уже нащо
Золотом обліті
Блюдолизи; аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає; обок його
Цариця небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще р;а лихо, сердешне,
Хита головою.
Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою.
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяце, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм в рщомазам.
Ото дурний! а ще й битий!
На каток повірив
Москалеві. От і читай,
І йми ти їм віри!
За богами — панства, панства
В сребрі та златі!
Мов кабани годовані —
Пикаті, пузаті!..
Аж потіють, та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може, вдарять
Або дулю дати
Благовонять; хоч маленьку,
Хоч півдулі, аби тільки
Під самую пику.

І всі у ряд поставали,
Ніби без'язики —
Анітелень. Цар цвенькає;
А диво-цариця,
Мов та чапля меж птахами,
Скаче, бадьориться.
Довгенько вдвох походжали
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
Здалека не чути —
О отечестві, здається,
Та нових петлицях,
Та о муштрах ще новіших!..
А потім цариця
Сіла мовчки на дзиг'лику.
Дивлюсь, цар підходить
До найстаршого... та в пику
Його як затопить!..
Облизався неборака
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. а той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних, а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й дівай місити
Недобитків православних,
А ті голосити;
Та верещать; та як ревнуть:
"Гуля наш батюшка, гуля!
Ура!..ура!..ура! а, а, а..."
Зареготався я, та й годі;
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тільки де-де православні
По углах стогнали
Та, стогнучи, за батюшку
Господа благали.
Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.

Там ніч, як день. Дивлюся:
Палати, палати
Понад тихою рікою;
А беріг ушитий
Увесь каменем. Дивуюсь,
Мов несамовитий!
Як то ноно зробилося
З калюжі такої
Таке диво... отут крові
Пролито людської —
І без ножа. По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивиться.
І дзиггрі теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває!
А на коні сидить охляп,
У свит — не свиті,
І без шапки. Якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, от-от річку,
От... от... перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж це такий-
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
Первому — Вторая
Таке диво наставила.
Тепер же я знаю:
Це той Первий що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову сиротину.
Кати! кати! людоїди!
Наїлись обоє,
Накралися; а що взяли
На той світ з собою-
Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історія України.

Стою, замираю...
А тим часом — тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:
"Із города із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію,
А мене послали
На столицю з козаками
Наказним гетьманом!
О, боже наш милосердий!
О, царю поганий,
Царю проклятий, лукавий,
Аспиде неситий!
Що ти зробив з козаками-
Болота засипав
Благородними костями;
Поставив столицю
На їх трупах катованих!
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах. Царю! царю!
І бог не розлучить
Нас з тобою. Кайданами
Скованій зо мною
Навік-віки. Тяжко мені
Витать над Невою.
України далекої,
Може, вже немає.
Полетів би, подивився,
Так бог не пускає.
Може, Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили —
Нашу славу. Боже милий,
Зжалься, боже милий".
Та й замовкло; дивлюся я:
Біла хмара криє
Сіре небо. А в тій хмарі
Мов звір в гаї виє.
То не хмара — біла пташка

Хмарою спустилась
Над царем тим мусянджовим
І заголосила:
"І ми сковані з тобою,
Людоїде, змію!
На страйшному на судищі
Ми бог і закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав, голих і голодних,
У сніг на чужину
Та й порізав; а з шкур наших
Собі багрянницю
Пошив жилами твердими
І заклав; столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий! проклятий!"
Розлетілись, розсипались,
Сонечко вставало.
А я стояв, дивувався,
Та аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а додому!
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю,
Як то тяжко той насущний
Люди заробляють.
От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать — та драти
І з батька, і брата.
А меж ними і землячки
Де-де проглядають.

По-московській так і ріжуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Цвенькать не навчили
По-німецькій,— а то тепер
І кисни в чорнилах!
П'явки! п'явки! може, батько
Остатню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови.
Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Україно!
Бездітна вдовице!
Піти лишень подивиться
До царя в палати,
Що там робиться. Приходжу:
Старшина пузата
Стоїть рядом; сопе, хропе,
Та понадувалосьь,
Як індики, і на двері
Косо поглядало.
Аж ось вони й одчинились.
Неначе з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве
Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих —
Всі пузаті до одного
В землю провалились!
Він вилупив баньки з лоба —
І все затрусилось,
Що осталось; мов скажений,
На менших гукає —
І ті в землю; він до дрібних
І ті пропадають!
Він до челяді — і челядь,

І челядь пропала;
До москалів — москалики,
Тільки застогнало,
Пішли в землю; диво дивне
Сталося на світі.
Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій медведик! Стоїть собі,
Голову понурив
Сіромаха. Де ж ділася
Медвежа натура-
Мов кошеня, такий чудний.
Я аж зісміявся.
Він і почув, та як зикне, Я перелякався,
Та й прокинувся... Отаке-то
Приснилося диво.
Чудне якесть!.. таке тільки
Сниться юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати любі, милі,
Що не своє розказав вам,
А те, що приснилось.
8 юля 1844, С.-Петербург